

وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری

دانشکده: معماری و شهرسازی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: معماری

موضوع:

فضای میانی

استاد راهنما:

دکتر علیرضا مستغنی

استاد مشاور:

دکتر حمید ناصر خاکی

نگارش و تحقیق:

کژال کوچک پور

شهریور ماه- ۱۳۸۷

مجلس اطلاعات و مدارک علمی ایران
شمسیه درازک

۱۳۸۸ / ۵ / ۱۳

ورود به دبیرخانه دانشگاه سمنان
شماره: ۱۲۱۳۲۰
تاریخ: ۱۳۸۷ / ۳ / ۲۱

۱۲۱۳۲۰

صفحه تقدیم :

تقدیم به مادرم

صفحه تشکر:

با تشکر از زحمات تمامی اساتیدم
به ویژه جناب آقای دکتر مستغنی

فهرست مطالب

۱	فهرست مطالب
۶	فهرست جداول
۷	چکیده مطالب
۹	<u>آغاز</u>

۱. فصل اول : شهر

۱۱	آغاز
۱۲	۱-۱ تاریخچه شهر
۱۲	۱-۱-۱ اعلال پیدایش شهر
۱۴	۱-۲ تعریف شهر

۲. فصل دوم : فضای شهری

۱۶	آغاز
۱۶	۱-۲ فضا
۱۷	۱-۲-۱ فضا در گذر زمان
۲۰	۱-۲-۲ فضا در معماری
۲۳	۲-۲ فضای شهری
۲۴	۱-۲-۲ تعریف فضای شهری
۲۶	۲-۲-۲ رویکرد رفتاری به فضای شهری

۲۸ ۱-۲-۲-۲ زندگی روزمره

۳۰ ۳-۲ نتیجه گیری

۳۲ ۳ فصل سوم: فضای عمومی

۳۳ ۱-۳ تعریف فضای عمومی

۳۶ ۲-۳ دنیای معاصر

۳۸ ۱-۲-۳ شهر معاصر - شهر غریبه‌ها

۴۰ ۲-۲-۳ شهر معاصر - شهر ترس و جنایت

۴۱ ۳-۲-۳ شهر امروز - شهر رسانه

۴۹ ۴-۲-۳ تعریف عام فضای عمومی

۵۱ ۵-۲-۳ طراحی فضای عمومی در دنیای امروز

۵۱ ۱-۵-۲-۳ رابطه میان بخش خصوصی و عمومی

۵۵ ۲-۵-۲-۳ فضای عمومی دنباله‌دار

۵۶ ۳-۵-۲-۳ نمایش در فضای عمومی

۵۷ ۴-۵-۲-۳ معماری امروز

۶۰ ۳-۳ جمع‌بندی

۶۱ ۴ فصل چهارم: طراحی

۶۱ ۱-۴ تصویر ذهنی از فضای عمومی

۶۳ ۲-۴ مطالعه متن پروژه

۶۳	۱-۲-۴	مشخصات بستر طراحی
۷۵	۲-۲-۴	مشخصات فیزیکی بستر طراحی
۷۷	۳-۲-۴	مطالعه جریانهای اصلی حرکت مردم در سایت
۸۰	۴-۲-۴	اقلیم
۸۶	۵-۲-۴	مخاطبان پروژه
۸۹	۳-۴	برنامه فیزیکی

فهرست تصاویر

- عکس ۲-۱ فضای شهری پل مموریال (Memorial Bridge) ۲۳
- عکس ۲-۲ آلامدال پرونیویر، کلمبیا (Alameda El Porvenir)..... ۲۴
- عکس ۲-۳ معوطه تئاتر شهر، عکس از نگارنده ۲۹
- عکس ۲-۴ معوطه تئاتر شهر، عکس از نگارنده ۳۰
- عکس ۳-۱ میدان فدریشن، ملبورن (Federation Square)..... ۳۶
- عکس ۳-۲ معوطه تئاتر شهر، عکس از نگارنده ۳۹
- عکس ۳-۳ میدان تایمز، نیویورک، ۱۹۸۵، "دارایی خصوصی ایجادکننده جنایت ۴۰
- عکس ۳-۴ صفحه بزرگ، میدان فدریشن ملبورن (Federation Square)، عکس از مردیت مارتین (Meredith Martin)..... ۴۶
- عکس ۳-۵ ساختمان نسداک، میدان تایمز با ۱۹ میلیون LED..... ۴۷
- عکس ۳-۶ بلوار لاس و گاس (Las Vegas Boulevard) ۴۸
- عکس ۳-۷ میدان تایمز (Times Square) نیویورک ۱۹۲۷ عکس از فریتز لنگ ۴۸
- عکس ۳-۸ برادوی (Broadway) نیویورک ۱۹۲۴ عکس از فریتز لنگ (Fritz Lang) ۴۹
- عکس ۳-۹ نمایش دسته جمعی..... ۵۷
- تصویر ۴-۱ هر فرد فضایی اطراف خود می‌سازد. ۶۲
- تصویر ۴-۲ فضای افراد در هم تداخل می‌کند..... ۶۲
- تصویر ۴-۳ تصویر ذهنی از شکل‌گیری فضای عمومی..... ۶۲
- تصویر ۴-۴ فضای جمعی بزرگ به وسیله تداخل فضاهای کوچک هر فرد، شکل می‌گیرد ۶۳
- تصویر ۴-۵ محل قرارگیری طرح ۶۴

- تصویر ۴-۶ فضاهای اطراف محل طرح ۶۴
- تصویر ۴-۶ قرارگیری در تقاطع دو خیابان اصلی و دو خیابان فرعی ۶۵
- تصویر ۴-۷ نبود مفصلی میان پارک و تئاتر شهر ۶۶
- تصویر ۴-۸ تمایل افراد به تنها بودن ۶۷
- تصویر ۴-۹ تئاتر شهر در تقاطع دو خیابان ولیعصر و انقلاب ۶۸
- تصویر ۴-۱۰ پارک دانشجوی و ساختمان‌های داخل آن ۷۱
- تصویر ۴-۱۱ هندسه راست گوشه پارک در تقابل با هندسه تئاتر شهر ۷۲
- تصویر ۴-۱۲ محل قرارگیری مترو در سایت ۷۳
- تصویر ۴-۱۳ محور فرهنگی تعریف شده در سایت ۷۴
- عکس ۴-۱۴ ولیعصر به سمت جنوب ۷۵
- عکس ۴-۱۵ انقلاب به سمت شرق ۷۶
- عکس ۴-۱۶ خیابان فرعی جنوبی به سمت غرب ۷۶
- عکس ۴-۱۶ خیابان فرعی شرقی به سمت جنوب ۷۷
- عکس ۴-۱۷ تخمین ورودی‌های احتمالی به سایت و ارزش‌گذاری آنها ۷۸
- عکس ۴-۱۸ تخمین مسیرهای حرکت در سایت و ارزش‌گذاری آنها ۷۸
- عکس ۴-۱۹ تخمین محل‌های تجمع مردم و ارزش‌گذاری آنها ۷۹
- عکس ۴-۲۰ مسیرهای اصلی حرکت مردم در سایت ۷۹
- عکس ۴-۲۱ مخاطبان مجموعه ۸۷

فهرست جداول

- جدول ۱-۲ دنیای مکانیک در برابر دنیای ارگانیک ۲۰
- نمودار ۲-۲ رابطه فضای اجتماعی و فیزیکی ۲۶
- جدول ۱-۴ ویژگی‌های آب و هوای تهران ۸۱
- جدول ۲-۴ ویژگی‌های فصل‌های تهران ۸۲
- جدول ۳-۴ مساحت پیشنهادی فضاهای اصلی ۹۱
- جدول ۴-۴ مساحت پیشنهادی فضاهای اداری ۹۲
- جدول ۵-۴ مساحت پیشنهادی فضاهای خدماتی ۹۳

چکیده مطالب

موضوع این پروژه ، طراحی فضایی عمومی در جوار مجموعه تئاتر شهر تهران است. از آنجایی که این فضا، نوع جدیدی از فضاهای شهری است که در ایران نمونه مشابهی ندارد، مطالعات در جهت تعیین چارچوب برای آن و رسیدن به یک تعریف مشخص از آن دارای اهمیت ویژه‌ای است.

هدف اصلی این پروژه طراحی فضایی مطابق با نیازهای امروز جامعه‌ای است که با حضور فراگیر رسانه‌ها دچار تغییرات اساسی شده است.

از این رو به منظور دستیابی به تعریفی جامع از این فضا در دنیای امروز ابتدا در فصل اول نگاهی گذرا به بستر اصلی آن یعنی شهر می‌اندازیم.

در فصل دوم سعی می‌نماییم که به مفهومی دقیق تر از فضاهای شهری - به عنوان کلیتی که فضاهای عمومی را هم در برمی‌گیرد دست یابیم. به همین دلیل، از آنجایی که شیوه برخورد ما با فضاهای شهری به طور مستقیم به نحوه نگرشمان به فضا مرتبط است، در بخش اول ، ابتدا در مفهوم فضا به عنوان دستمایه اصلی طراحی کنکاش می‌کنیم.

سپس در بخش دوم این فصل به فرایند خلق فضای شهری و چگونگی ساختاریابی آن نگاهی مختصر داریم و فضای شهری را تحت دو پارامتر مکانی و اجتماعی تعریف می‌نماییم.

بخش سوم ، انسان و زندگی روزمره او را به عنوان یکی از پارامترهای اساسی در شکل‌گیری فضای شهری - پارامترهای اجتماعی - مورد توجه قرار می‌دهد. در این قسمت سعی می‌شود همه چیز از پائین و از نظر زندگی روزمره دیده شود.

فصل سوم به فضاهای عمومی می‌پردازد. در بخش اول برای رسیدن به تعریفی مشخص از این فضا ابتدا نگاهی توصیفی و تحلیلی به این مقوله داریم.

در بخش دوم با بیان کوتاهی از تغییرات دنیای امروز - که در طراحی و تعریف دوباره این فضا موثر است - خطوط کلی از جهان معاصر را رسم می‌نماییم. در پایان این بخش سعی می‌شود که به معنی و مفهومی جامع تر از فضای عمومی - که در برگرفته عصر حاضر نیز باشد - دست یابیم.

در فصل چهارم با توجه به تمامی مراحل گذشته تصورات ذهنی خود را درباره فضاهای عمومی در عصر حاضر بیان می‌کنیم تا با نگرشی تجویزی به خلق فضاهای عمومی آینده نزدیک‌تر شویم.

آغاز

انسان موجودی اجتماعی است و بدون کنش با دیگر انسان‌ها، روابط انسانی وی در حالی عقیم باقی می‌ماند.

از آغاز قرن بیست و یکم، انقلاب الکترونیک، به یک حقیقت قابل لمس تبدیل شده و فناوری‌های کامپیوتری و تلویزیونی بخش‌های وسیعی از زندگی بشر امروز را دربرگرفته است. در چنین شرایطی در حالی که بخش‌های، عظیمی از زندگی شهری مغلوب ارتباطات وسیع و فضاهای سبیرنتیکی می‌گردد، فضاهای شهری گذشته و قلمروهای مطلوب زندگی جمعی که در میادین شهری اتفاق می‌افتاد، حیات خود را هر روز بیشتر از پیش از دست می‌دهند و آرام آرام از حضور انسان‌ها خالی می‌شوند.

با توجه به این مسائل در شرایط کنونی لزوم تعریف دوباره فضاهای شهری و قلمروهای عمومی به عنوان مکان‌هایی برای کنش جمعی امری بدیهی می‌نماید. اما این تحول در چه راستایی باید صورت گیرد و ما می‌خواهیم چه تحولی روی دهد؟

به منظور رسیدن به پاسخ این پرسش، اولین قدم‌ها می‌بایست در جهت واضح شدن موضوع و تعیین چهارچوبی برای تعریف آن برداشته شود.

با توجه به نبود فضایی مشابه در ایران و تقریباً در سایر نقاط جهان، مشکلات بسیار زیادی در زمینه منابع مطالعاتی وجود داشت. در همین راستا، از کتب، مقالات اینترنتی و راهنمایی‌های اساتید، دانشجویان و فعالان در این زمینه در داخل و خارج از کشور بهره گرفته شد.

پس از روشن شدن تدریجی مسائل اولیه و رسیدن به چهارچوب‌های مفهومی، تصورات ذهنی درباره این فضا کم کم شکل گرفت. و در نهایت مسائل دیگری همچون،

اتفاقات ، فضاها ، عملکردها و کاربران مجموعه به طور دقیق‌تر بررسی شدند. مطالعات درباره بستر طراحی نیز به طور موازی پیش رفت.

به تدریج تصویری روشن‌تر از موضوع بر پایه تصاویر ذهنی اولیه شکل گرفت و طراحی بر اساس آن و با تکیه بر مطالعات قبلی آغاز شد. در این مرحله سعی گردید که تمام تاثیرات متقابل میان مطالعات ، سایت ، برنامه فیزیکی و اقلیم در نظر گرفته شود. سرانجام به استخوان‌بندی مجموعه و مسائل سازه‌ای آن توجه بیشتری شد و با بررسی و تکمیل بخشهای مختلف ، خطوط نهایی طرح شکل گرفتند.

امید است با پرداختن بیشتر به این دسته فضاها و حاصل شدن پیشرفت‌های چشمگیری در این زمینه ، به راه‌حل‌های مناسب‌تری جهت زندگی اجتماعی بشر امروز دست یابیم.

۱ فصل اول : شهر

آغاز

تمدن بشر با شهرنشینی آغاز می‌شود به دنبال تحولات جهانی، در قرن حاضر، شهرنشینی الگوی مسلط زندگی اجتماعی انسان است. این اتفاق با چنان سرعتی صورت گرفته که قدرت انتخاب دیگری برای انسان باقی نمانده است.

آغاز سده ۲۱ میلادی همزمان با تکوین انقلاب شهری نوینی در جهان است. امروزه بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها تمرکز یافته‌اند. شهرهایی که همواره زیاد می‌شوند و گسترش می‌یابند، پدیده‌ای که به خودی خود قابل اندیشیدن است.

(باستیه ژان^۱ و دزر برنار^۲ ۱۹۹۹)

رشد سریع شهرهای موجود به نواحی پیرامونی به همراه تراکم و فشار در جهت ارتفاع و عمق، نوع دیگری از گسترش شهرهاست. (باستیه ژان و دزر برنار ۱۹۹۹)

چنین رشد بی‌رویه‌ای در شهر و شهرنشینی لزوم توجه به این مقوله و عوامل شکل‌دهنده و دگرگون‌کننده آن را افزایش می‌دهد.

در این فصل سعی داریم به فهمی کلی از شهر دست یابیم. مفهومی که در تمام دوران‌ها و در دنیای امروز کاربرد داشته باشد. به همین منظور ابتدا نگاهی گذرا به تعاریف بیشمار شهر و علل پیدایش آن در دیدگاه‌های مختلف خواهیم داشت و در نهایت تعریفی عام‌تر از شهر را بیان می‌نماییم.

Jean Bastie^۱
Bernard Dezert^۲

۱-۱ تاریخچه شهر

یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای بشری ساختن شهر است. در دوران باستان شهرهای مهم و بسیاری وجود داشتند، از جمله: اریحا، تروا، بابل و سپس آتن، رم و اسکندریه. (باستیه ژان و دزر برنار ۱۹۹۹)

شهرها در دوران باستان و پس از آن جایگاه صنایع دستی، صنایع کارخانه‌ای، محل تمرکز سرمایه و مرکز هدایت جریان‌ات مذهبی، فرهنگی، و سیاسی بودند.

در قرن ۱۹ و ۲۰ ما شاهد افزایش شگفت‌انگیز نقش اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی شهرها هستیم، که البته با توسعه شایان توجه صنایع، تجارت، حرکت و ارتباطات، همراه است. (باستیه ژان و دزر برنار ۱۹۹۹)

به این ترتیب مسلم است که شهرها از دوران باستان حضور داشته‌اند، اما چه عامل و یا عواملی باعث پیدایش و گسترش شهرها گردیده است؟

۱-۱-۱ علل پیدایش شهر

عوامل و نیروهای غیر انسانی منجر به ایجاد تحول در مجتمع‌های زیستی نمی‌شود، بلکه این تغییر با تمام ابعاد و پیچیدگی‌هایش عملی انسانی و در ارتباط با انگیزه‌های انسانی است. کشف این انگیزه‌ها طراح را برای ایجاد رابطه بهتر میان محیط، افراد و ارزش‌های آنها راهنمایی می‌کند.

شهرهای اولیه پس از یک انقلاب کشاورزی که طی آن نباتات، حیوانات اهلی شده و کشاورزان به تشکیل مجتمع‌های زیستی کوچک و دائمی پرداختند، ایجاد شدند. این موضوع خود یک شرط لازم برای ظهور شهرها بوده ولی مسلماً شرط کافی نیست.

[لینچ کوین، ۱۹۹۷]

گفته شده که شهرها ابتدا به عنوان انبار، مراکز سکونت در تجارت، مراکز مستحکم در جنگ و یا به عنوان مراکز اداری شکل گرفته‌اند. اما جنگ، تجارت و امور اداری ظاهراً بعد از پیدایش شهرها بوجود آمده‌اند، به این معنی که بیشتر این موضوعات زاییده جامعه شهری است تا علت آن. [لینچ کوین، ۱۹۹۷]

فرضیه قابل قبول‌تر آن است که شهرها برای انجام مراسم آئینی و در اطراف معابد محلی بوجود آمده‌اند. به این ترتیب شهر از دیرباز محلی برای یک رویداد اجتماعی بوده است و انگیزه‌های دیگر چون کنترل اقتصادی، تامین امنیت و ... از دلایلی است که به ایجاد و گسترش شهر دامن‌زده است. [لینچ کوین، ۱۹۹۷]

Kevin Lynch

۲-۱ تعریف شهر

در تعریف شهر هیچ اتفاق نظری وجود ندارد و در تعاریف مختلف بر مواردی نظیر ؛ جمعیت ، نوع فعالیت ، حوزه اداری و سیاسی و اشاره شده است.

در واقع تعریف هر شخص از شهر به نگرش وی نسبت به آن برمی گردد ؛ گروهی شهر را در قیاس با ماشین تعریف می کنند و گروهی دیگر به عنوان موجود زنده به آن می نگرند. عده ای آن را الگویی از روابط انسانی می دانند و عده ای دیگر فضایی برای تولید و توزیع و....

ریکی (۱۹۷۲) شهر را مجموعه ای از ساختمانها و دیگر سازه ها می داند. شامل فضاهای باز و بسته و سیرکولاسیون سواره و پیاده که در مناطق مسکونی ، صنعتی و تفریحی چیده می شوند. [مدنی پور علی، ۱۹۹۹]

اما آیا شهر تنها عناصر کالبدی بی حرکت است ؟ یا مجموعه ای است از عناصر کالبدی بی حرکت به همراه موجودات زنده و عملیاتی که مردم به آنها مشغولند؟ شهر را می توان به عنوان توزیع فضائی افرادی که مشغول انجام فعالیتی هستند ، جریانها و رویدادهای حاصل از حرکت افراد ، کالاها و اطلاعات به همراه خصوصیات کالبدی که فضا را به نحوی برای آن فعالیت مناسب کرده باشد ، تعریف کرد.

[مدنی پور علی ، ۱۹۹۹]

این تعریف بر خلاف تعریف نخست ، در برگیرنده دو رویکرد همزمان اجتماعی و فیزیکی است. حیات واقعی شهر نه تنها در ساختمانها ، خیابانها و مکانهای خرید و فروش که در تجمع مردم و رویدادها است. به عبارت دیگر کنشهای میان انسانها با هم و با محیط اطرافشان در فضاهای شهر است که آن را زنده و پویا می سازد.

اما منظور از این فضاهاى شهرى چیست؟ چه ویژگی‌هاى دارد و چگونه ساختار

می‌یابد؟

در فصل بعد با رویکردى توصیفى و تحلیلى به فضای شهرى می‌پردازیم تا هر چه

بیشتر آماده حرکت به سوى وادى تجویزى طراحی شویم.

۲ فصل دوم: فضای شهری

آغاز

شهر را در فصل پیش به عنوان متنی اجتماعی - مکانی تعریف کردیم که ما به عنوان افراد شرکت کننده در آن وارد می شویم و برای استفاده از آن یا تغییر دادنش بر آن اثر متقابل می گذاریم.

همان طور که دیدیم، تعاملات انسانی و رویدادهای اجتماعی به عنوان یکی از مهم ترین ویژگی های شهر که از گذشته تا امروز آن را تعریف کرده و به آن حیات و پویایی بخشیده است در فضاهای شهری روی می دهد.

در این فصل سعی داریم که به ویژگی ها و نحوه ساختاریابی فضای شهری کارآمد پردازیم و با دیدی اجتماعی و فیزیکی آن را مورد توجه قرار دهیم.

به همین جهت در ابتدا کار را با توصیف و تحلیل فضا به عنوان دستمایه اصلی طراحی آغاز می کنیم، سپس رویکردهای ساختار دهنده فضاهای شهری را مورد بررسی قرار می دهیم.

۱-۲ فضا

واژه فضا در زمینه های مختلف مورد استفاده است، به گونه ای که گاه هیچ نیازی به تعریف دقیق معنی آن نمی بینیم.

مفاهیم گوناگونی که برای تعریف فضا استفاده می شود عبارتند از:

▪ ساختاری که توسط یک مجموعه از روابط فضایی بین چیزها تعریف می شود.

▪ خمینه‌ای که توسط یک دستگاه مختصات تعریف شده که در آن بتوان مکان چیزها را مشخص کرد.

▪ نهادی که اشیاء موجود در جهان را از تماس و برخورد با هم باز می‌دارد. و ... [ویکی پدیا ، ۱۳۸۶]

فرهنگ انگلیسی آکسفورد نوزده معنی متفاوت برای این واژه می‌آورد ، از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

▪ گستره‌ای پیوسته که در آن اشیاء وجود دارند و حرکت می‌کنند.

▪ مقداری از یک نقطه که چیز خاصی آن را اشغال می‌کند یا برای هدف خاصی در اختیار گرفته شده است.

▪ فاصله میان نقاط و اشیاء

▪ مکان خالی بین اشیاء و ...

این معانی متعدد لزوم کنکاش در معنای واقعی فضا را واجب می‌سازد.

۱-۱-۲ فضا در گذر زمان

ارسطو فضا را ظرف تمام اشیاء می‌داند . اما یونانیان باستان ، آن گونه که توجهشان به فضا در کیهان‌شناسی ، فیزیک و الهیات معطوف شده ، به استنباط کلی از فضا برای هندسه و تحلیل هندسی شکل ندادند. [ویکی پدیا ، ۱۳۸۶]

در فیزیک کلاسیک ، فضا ، یک فضای اقلیدسی سه بعدی است که در آن هر موقعیتی با سه بعد توصیف می‌شود. نیوتن فضا را مطلق می‌داند و از فضا و زمان به عنوان